CZU: [94 + 327](410:47)″1941/1944″ **https://doi.org/10.59295/sum10(220)2025_05**

REFLECȚII ASUPRA IMPACTULUI AVUT DE DICTATUL DE LA VIENA ȘI PACTUL RIBBENTROP-MOLOTOV ASUPRA RELAȚIILOR ANGLO-SOVIETICE (1941-1944)

Mihai ȚURCANU,
Universitatea de Stat din Moldova

Articolul examinează schimbarea poziției britanice față de anexările sovietice din Estul Europei între 1941 și 1944. După Pactul Ribbentrop-Molotov și Dictatul de la Viena, Londra a refuzat să le legitimeze, invocând principiile Cartei Atlantice. Intrarea URSS în război a forțat însă o apropiere, deși Marea Britanie și SUA s-au opus recunoașterii frontierelor impuse de Stalin, tratatul din 1942 a consfințit tacit influența sovietică. Până în 1944, Churchill a acceptat împărțirea sferelor de influență, cedând rolului predominant al URSS în România. Studiul evidențiază trecerea de la opoziția principială la acceptarea pragmatică a realpolitik-ului și a dominației sovietice în regiune.

Cuvinte-cheie: *Relațiile anglo-sovietice, Pactul Ribbentrop-Molotov, Dictatul de la Viena, Diplomația celui de-al Doilea Război Mondial, Carta Atlanticului, realpolitik.*

REFLECTIONS ON THE IMPACT OF THE RIBBENTROP-MOLOTOV PACT AND THE VIENNA DIKTAT ON ANGLO-SOVIET RELATIONS (1941-1944)

Between 1941 and 1944, Britain shifted from refusing to endorse Soviet annexations in Eastern Europe to tacitly accepting them. Initially London rejected recognition of Bessarabia and the Baltic states, citing principles later codified in the Atlantic Charter. Germany's June 1941 attack made the USSR a vital ally, softening British policy. Sir Stafford Cripps's 1940–41 overtures failed because Stalin demanded post-war predominance in Romania and Finland. In 1941–42 talks led by Anthony Eden, Moscow repeated these terms; Washington objected, so the 1942 Anglo-Soviet Treaty avoided explicit border recognition while implying Soviet primacy. By 1944, Churchill's "percentages agreement" conceded predominant Soviet influence in Romania. The arc is one from principled non-recognition to pragmatic realpolitik, reflecting Britain's dwindling leverage and the USSR's rising power in shaping post-war Europe.

Keywords*:Anglo-Soviet relations, Ribbentrop-Molotov Pact, Vienna Diktat, World War II diplomacy, Atlantic Charter, realpolitik.*

Introducere

Faptul că până la 22 iunie 1944 Anglia nu putea să realizeze obiectivul detașării sovieticilor de nemți fără a fi de acord să recunoască, într-o formă sau alta – dar care să fie accceptabilă pentru sovietici, cuceririle făcute de aceștia din urmă în acord cu Hitler și, mai mult decât atât, fără a ridica în același sens miza potențialelor câștiguri pe care sovieticii le-ar fi avut dintr-o eventuală îmbunătățire a relațiilor lor cu britanicii, a devenit clar încă din vara lui 1940 pentru proaspăt-numitul ambasador al Angliei la Moscova, S. Stafford Cripps. Acesta avea o înclinație favorabilă față de URSS, lucru care îi asigurase numirea în această funcție, și și-a format rapid convingerea că propunerile britanice privind dominarea sovietică în Balcani sau medierea disputelor turco-sovietice privind Strâmtorile (făcute în vara-toamna lui 1940 și care nu țin de obiectul studiului de față) nu erau suficiente pentru a îndepărta URSS de Germania nazistă. Cripps considera că pentru sovietici acele gesturi britanice modeste nu se comparau cu avantajele substanțiale pe care Stalin le obținea din alianța cu Hitler. Acea realitate i-a fost demonstrată clar în interviul cu Stalin din 1 iulie 1940, când liderul sovietic a explicat că o colaborare cu Germania îi permitea URSS să se elibereze de vechile constrângeri ale „echilibrului de putere. Ministrul de externe sovietic Molotov a completat această idee, subliniind că relația cu Berlinul asigura interese vitale ale URSS, precum controlul asupra Ucrainei Occidentale, Belarusului și statutul Țărilor Baltice, oferind o protecție tangibilă intereselor sovietice" [1].

Referitor la solicitările lui Stalin de până la 22 iunie 1941 ca britanicii să recunoască anexările sovietice în urma pactului Ribbentrop-Molotov, englezii s-au arătat (mai mult la început) reticenți din cauza că ei se așteptau ca americanii să se opună unui asemenea pas ce contravenea principiilor pe care păreau a se clădi relațiile anglo-americane, ulterior enunțate prin Carta Atlanticului. De fapt, până la semnarea Cartei, la 14 iunie 1941, subsecretarul de stat american Sumner Welles îi arăta lui Halifax că orice acord cu sovieticii, prin care ar fi fost recunoscută anexarea Țărilor Baltice, ar fi fost extrem de nepopular în SUA și că el nu vedea nicio diferență de principiu între pierderea independenței de către Olanda, pe de o parte, și Țările Baltice, de cealaltă parte. Datorită acestui fapt, Halifax, pe atunci fiind ambasador la Washington, s-a mărginit doar a arăta scurt, dar sugestiv, că scopul Marii Britanii era acela de a câștiga războiul.

În pofida celor spuse de Halifax lui Welles, din octombrie 1940 și până în iunie 1941, principala piedică în calea apropierii pozițiilor sovieto-britanice a fost anume refuzul Angliei de a recunoaște anexarea *de jure* a țărilor baltice, în pofida repetatelor insistențe contrarii din partea lui Cripps: mai bine-zis, spre deosebire de iulie-august 1939, britanicii ar fi fost pregătiți „să-și sacrifice principiile” de dragul intereselor, însă nu în felul cum insistau sovieticii, în lipsa unei garanții cu privire la modificarea politicii externe a celor din urmă în raport cu Germania (de exemplu, o aderare, într-o anumită formă, la blocada britanică sau implementarea de către sovietici a unor inițiative de zădărnicire a acțiunilor germane în Balcani), motiv din care englezii, după o îndelungată chibzuială, au decis că cel mai înțelept curs era acela de a urma în raport cu sovieticii o politică de cea mai strictă fermitate [2, 3, 4]. Churchill dând personal indicații în acest sens în care arăta că a ceda în acea privință, după cum insista Cripps, nu făcea altceva decât să le creeze sovieticilor impresia unei slăbiciuni și că cel mai indicat curs pentru Anglia era să afișeze o atitudine de „sobră stăpânire de sine” și să lase Rusia să-și facă singură griji în raport cu intențiile lui Hitler [5].

Poate fi remarcat că problema recunoașterii anexărilor sovietice a teritoriilor moldovenești nici măcar nu era pomenită, în acele împrejurări, în contactele sovieto-britanice, adică sovieticii nici măcar nu au socotit necesar să ridice respectiva problemă, din considerentul că acceptarea de către britanici a anexării de către sovietici a unor state recunoscute pe plan internațional, adică a țărilor baltice, ar fi fost o concesiune atât de semnificativă, încât ar fi impus automat o cedare și în privința atitudinii britanice față de celelalte cuceriri făcute de sovietici cu în acord cu naziștii.

După declanșarea ostilităților pe teritoriile controlate de sovietici și declarația britanică de război României, Finlandei și Ungariei

Situația însă s-a schimbat, ce-i drept, treptat în urma declanșării ostilităților sovieto-germane, când cooperarea practică sovieto-britanică, inclusiv contra României, a fost pusă foarte repede pe roate, misiunea militară britanică la Moscova, furnizând forțelor aeriene sovietice din Crimeea detalii despre amplasamentul, organizarea și apărarea industriei petroliere românești încă de la mijlocul lui iulie 1941 [6], în vederea eficientizării raidurilor de bombardiere sovietice contra acelor obiective. Misiunea militară britanică de la Moscova considera chestiunea atât de importantă, încât a cerut War Office să-l convingă pe Churchill să-i transmită un mesaj personal lui Stalin în care să insiste asupra continuării bombardării de către sovietici a Ploieștiului și a altor locații ale industriei petroliere românești [7]. Cripps a susținut inițiativa la Foreign Office [8]. Britanicii au discutat posibilitatea înființării trimiterii unei forțe aviatice și a unui grup de desant în sudul Rusiei pentru a ataca de acolo sondele românești [9, 10], însă conducerea militară britanică a respins aceste sugestii motivînd că esențial, în acele circumstanțe, era ca toate eforturile să fie concentrate în vederea opririi înaintării germane către câmpurile petroliere din Caucaz [11, 12].

La foarte scurt timp de la declanșarea operațiunii Barbarossa, Stalin a insistat să revină asupra problemelor „politice” din relațiile sovieto-britanice, dintre care cea mai importantă era, bineînțeles, cea a legitimizării câștigurilor obținute prin pactul Ribbentrop-Molotov. Însă sovieticii, fideli manierii caracteristice și extem de eficiente de acțiune, au procedat calculat și metodic, abordând problema etapizat.

Atunci când Stalin i-a declarat lui Cripps la 8 iulie 1941 că fără un acord bilateral, cooperarea sovieto-britanică ar fi fost „imposibilă” [13], conducerea Foreign Office-ului s-a arătat foarte reticentă față de ideea de a declara război României, Finlandei sau Ungariei „doar pentru că acestea s-au oferit să se fi alăturat Germaniei în războiul contra URSS” [14]. La acea dată, Churchill manifesta încă intenția de a-i arăta lui

Stalin că „...la Conferința de pace, la care Statele Unite vor fi cu siguranță o parte importantă, frontierele teritoriale vor trebui să fie stabilite în conformitate cu dorințele oamenilor care trăiesc acolo și pe linii etnografice generale și, în al doilea rând, că aceste formațiuni, odată stabilite, trebuie să fie libere să își aleagă propria formă de guvernare și propriul sistem de viață, atât timp cât nu încalcă drepturile similare ale popoarelor vecine" [15]. Cripps, pe de altă parte, părea a fi cu totul de altă părere atunci când îi transmitea lui Eden la mijlocul lui august 1941 că, dacă britanicii voiau să „scoată tot ce se putea" din frontul sovietic, atunci „trebuie să fim pregătiți să facem adevărate sacrificii și să ne asumăm mari riscuri... Aceasta se aplică nu doar chestiunilor militare, ci și întregii noastre abordări a oportunităților și pericolelor situației diplomatice" [16]. Tot în august, ambasadorul sovietic la Moscova, Maiski, i-a arătat lui A. Eden că declarația comună anglo-americană din 14 august, sau Carta Atlanticului [17], a provocat „un sentiment de neliniște" la Moscova și că sovieticii ar fi vrut să fi fost consultați, pentru a-și înainta propriile viziuni asupra celor opt puncte vizate în ea [18].

Către mijlocul lui octombrie Stalin a transmis britanicilor încă odată dorința sa ca relațiile sovieto-britanice „să fie așezate pe baze mai [sic] permanente și satisfăcătoare" [19] și, după ce Eden i-a arătat lui Maiski că el „era oricând bucuros să asculte orice propunere a guvernului sovietic în vederea păstrării și consolidării prieteniei cu Uniunea Sovietică" [20], acesta din urmă a insistat și chiar l-a rugat pe Eden, la 21 octombrie, să asigure și să urgenteze decizia de a declara război Finlandei, României și Ungariei motivând acea insistență prin considerentul că guvernul său atașa o mare importanță acelei întrebări cu atât mai mult, cu cât britanicii nu aveau posibilitatea de a le oferi sovieticilor ajutor material în măsura solicitată de aceștia [21]. Anterior, problema fusese pentru prima oară pusă în discuție de Molotov, Cripps raportând acea solicitare la 17 octombrie [22]. La 27 octombrie, Maiski a revenit asupra acestei întrebări, insistând că un asemenea gest era necesar pentru ca Moscova să privească relația sa cu Anglia ca pe o „alianță veritabilă", însă poziția lui Eden a fost ca, pe de o parte, Anglia trebuia să-și coordoneze în acea privință atitudinea cu cea a dominioanelor, și mai ales a SUA, și că el era de părerea că un asemenea pas nu aducea prea multe avantaje în raport cu dezavantajul de a consolida și mai mult opinia publică din cele trei țări în favoarea Germaniei, în condițiile în care propaganda germană îl prezenta pe Hitler ca pe campionul unei mari coaliții europene, aceasta era de fapt și poziția SUA [23].

Churchill le-a scris dominioanelor, la 27 octombrie, pentru a le solicita părerea, subliniind că era esențial ca acele guverne să ajungă la un numitor comun respectivele privințe. Referitor la România, fără a menționa nimic despre agresiunea sovietică din 1940, Churchill se rezuma la faptul că a arăta o declarație de război făcută Bucureștiului ar fi displăcut Turciei și guvernelor din exil grec și iugoslav. Era necesar ca România și Ungaria să fie trate identic în această chestiune, din considerentul că „nici un favoritism nu trebuia indicat în problema Ardealului", linie care se deosebea esențial de cea afirmată de Churchill și Halifax în parlamentul britanic pe 5 septembrie 1940 [24], deși în toamna lui 1940, poziția britanicilor nu era aceea că ei nu ar fi recunoscut drept legitime pretențiile maghiare în Ardeal, ci doar că nu recunoșteau rezultatele Dictatului de la Viena din motiv că ele reprezentau „o soluție impusă". Pe de altă parte, ei considerau că a declara război doar României, fără a declara război Ungariei, „ar fi fost un pas dezastruos pentru cauza noastră în România, acolo unde patrioții ardeleni rămân a fi principalii noștri simpatizanți". În general, britanicii nu vedeau niciun motiv care ar fi ținut strict de interesul lor să declare război României, considerînd că ar fi putut să se dovedească a fi în interesul Angliei ca, la sfârșitul războiului, „să fie reconstituită o Românie puternică" și realizând că un atare pas ar fi avut doar efecte negative în fața opiniei publice românești, semnalând clar alinierea Angliei la politica Rusiei, „pe care românii au considerat-o a fi întotdeauna cel mai înverșunat dușman al lor". În afară de aceasta, Eden considera că o declarație de război făcută românilor și ungurilor, ar fi trebuit, inevitabil, să atragă și o declarație de război bulgarilor care, cu toate că aceștia nu participau la război contra URSS, jucaseră bine-cunoscutul rol în agresiunea germană din Balcani. De asemenea, Eden nu dorea ca Anglia să declare război României și din motivul că, în acea eventualitate, ar fi crescut presiunea asupra guvernului de la Londra „să recunoască o „Mișcare a Românilor Liberi", ceea ce nu dorim să facem, deoarece românii disponibili în acest sens nu reprezintă un material suficient de bun pentru aceasta" [25]. Însă Eden concluziona, în pofida acelor considerente că importanța lor era depășită, ca greutate, de importanța de „a nu-i respinge, sau a-i descuraja, în această conjunctură, pe aliații noștri ruși" și de aceea

recomanda guvernului britanic, la 23 octombrie, să declare război celor trei țări, dar nu mai înainte de a consulta în acel sens guvernul american [26].

Generalizând, se poate spune că guvernele dominioanelor Australiei, Noii Zeelande, Africii de Sud au lăsat, în principiu, decizia la altitudinea Londrei, dar fără a manifesta mare entuziasm, în timp ce Canada nu a considerat drept suficient de puternice argumentele în favoarea declarației de război ale unor țări care nu se angajaseră ele însele în ostilități cu britanicii. Cele mai mare îndoieli le-au demonstrat dominioanele în privința Finlandei care se deosebea de România, în ochii lor, din două considerente: în primul rând datorită faptului că ea s-a opus agresiunii sovietice și prin curajul demonstrat a câștigat simpatia întregii lumi, iar în al doilea rând, fiindcă finlandezii încă nu manifestaseră nici o intenție de a trece hotarul cotropit de sovietici în 1939. Noua Zeelandă considera, de pildă, că României trebuia să-i fie declarat război cât mai curând anume pentru a curma, în acel mod, orice tendințe ale finlandezilor de a urma exemplul românilor. Canadienii mai aduceau și un alt argument, și anume, că o declarație de război celor trei țări, dar mai ales Finlandei, ar fi putut avea efectul întârzierii intrării în război a SUA, care nu uitaseră modul în care sovieticii îi trataseră pe finlandezi, unde trăiau și comunități de români, unguri și finlandezi [27].

La 31 octombrie, Maiski a revenit cu solicitarea insistentă ca Anglia să declare „în sfârșit” război României, Ungariei și Finlandei [28]. La 4 noiembrie, Churchill i-a trimis lui Stalin un mesaj prin care refuza să satisfacă solicitarea sovieticilor cu argumentul că britanicii ajunseseră la concluzia că poziția adoptată de ei servea cel mai bine efortului comun de război. În mesajul său către Stalin din 4 noiembrie 1941, Churchill i-a transmis acestuia direct rezervele sale față de ideea ca Marea Britanie să declare război Finlandei, Ungariei și României în acel moment, făcând trimitere la atitudinea mai curând negativă a SUA și reticentă a dominioanelor britanice, în acest sens și adăugând observația că un atare gest n-ar fi putut avea decât valoarea unei formalități, având în vedere blocada severă deja aplicată împotriva lor. Referitor la România și Ungaria, Churchill sublinia că aceste țări au fost forțate de Hitler și circumstanțe să joace un rol în război, dar că ar putea reveni de partea Aliaților dacă situația se schimba, mai ales în condițiile care guvernul britanic considera că, atât printre români cât și unguri, se numărau foarte mulți prieteni de-ai săi. Declararea oficială a războiului ar putea însă să le îngreuneze poziția, și să contribuie la consolidarea aparenței precum că Hitler ar fi condus o Europă unită împotriva Aliaților. În pofida acestor preocupări, Churchill încheia cu precizarea că, dacă Stalin considera totuși că această măsură ar fi fost adevărat utilă, el era dispus să o discute din nou în Cabinetul britanic [29]. La dezamăgirea și insistența exprimată de Maiski, Eden a precizat și el, după consultările cu Churchill, că dacă Stalin avea să insiste că declarația de război britanică pentru cele trei țări era o chestiune de importanță majoră, guvernul britanic „va întreprinde orice efort pentru a-i veni în întâmpinare, [întrucât] problema era una ce ținea în totalitate de importanța pe care dl Stalin o atașa acestei chestiuni în raport cu altele și mai importante” [30].

Stalin a căutat în săptămânile următoare să condiționeze adâncirea cooperării cu britanicii de angajare a acestora în discuții privind organizarea păcii postbelice, ceea ce a produs o nouă impresie negativă guvernului britanic [31]. Dincolo de abordările directe ale britanicilor, sovieticii se pare că au recurs și la o metodă de acțiune preferată, având grijă ca în presa occidentală, inclusiv ziare și reviste precum: Daily Telegraph, Daily Mail, Manchester Guardian, și Times, să ajungă detaliile solicitării sovietice [32] referitoare la România (dar și Finlanda și Ungaria) [33], punând în acel fel presiune suplimentară pe guvernul britanic. Revista Times, de pildă, lansa public apeluri repetate ca britanicii să se conformeze cererii sovietice [34], pentru ca apoi Stalin personal să-i scrie lui Churchill despre „situația intolerabilă” referitor la poziția britanică în raport cu cele trei țări și să-i acuze pe britanici de a fi dat presei acele informații „pentru a demonstra întregii lumi lipsa de unitate dintre URSS și Marea Britanie” și că, în acele circumstanțe, nu exista nici un fel de claritate în relațiile sovieto-britanice, mai ales în privința scopurilor de război și a proiectelor de organizare a păcii postbelice, Stalin amenințând chiar să înceteze a mai trata personal cu orice britanic de la Moscova care n-ar fi fost împuternicit anume în acest scop [35].

De la Moscova, Cripps se pronunța și el cu putere în favoarea angajării cu sovieticii în discutarea proiectelor de organizare a păcii postbelice și chiar amenința să ceară retragerea sa din Rusia în eventualitatea continuării refuzului guvernului britanic [36], însă atât Churchill [37] cât și Eden, deși subliniau că nu refuzau discuțiile cu sovieticii în acel sens, refuzau (deocamdată) să se arate dispuși „a-i promite Rusiei

din toată inima tot ce aceasta își dorea", cu atât mai mult cu cât britanicii înșiși nu-și fixaseră, la acea dată, o strategie și propriile scopuri în privința organizării Europei postbelice, în care considerentele impuse de necesitatea menținerii unei relații apropiate cu SUA ar fi avut, în orice caz, o mare greutate [38].

Trebuie de precizat faptul că problema atitudinii Angliei față de România (și Ungaria, și Finlanda) nu era singura care umbrea relațiile româno-sovietice, ci una din cele câteva importante, la acea dată, în strânsă legătură cu refuzul britanic de a le da ocazia sovieticilor să le smulgă careva angajamente referitor la arhitectura politică a Europei postbelice, dar diferită de altele, cum erau refuzul Angliei de a-i destăinui lui Stalin planurile sale de război pe termen lung, sau refuzul de a trimite, la solicitarea dictatorului sovietic, zeci de divizii înarmate în Ucraina sau Rusia. Însă ea era, argumenta Cripps, un test pe care guvernul britanic trebuia să-l treacă în ochii sovieticilor pentru a depăși neîncrederea profundă a acestora în politica externă a Angliei [39], temerea sovieticilor fiind, potrivit ambasadorului britanic, că Anglia și-ar fi putut dori un conflict cât mai îndelungat pe frontul de est în vederea slăbirii reciproce a sovieticilor și nemților, tot așa cum, până în iunie 1941, sovieticii își doriseră prelungirea ostilităților în vest, în scopul măcinării reciproce a Aliaților și Germaniei. Având în vedere însă felul în care s-au desfășurat ulterior tratativele sovieto-britanice și rezultatul lor pentru Europa de Est, mai aproape de realitate ar fi probabil părerea că sovieticii au aplicat cu succes asupra lui Cripps tactici de manipulare prin care, ca și în vara lui 1939, au căutat, și de data aceasta, într-o măsură semnificativă și au reușit să obțină de la britanici recunoașterea „dreptului" lor de a ocupa teritorii și a anexa popoare europene.

La 18 noiembrie Maiski a ridicat din nou întrebarea atitudinii britanicilor față de cele trei țări cu mențiunea că dacă sovieticii puteau înțelege dificultățile ce-i impiedicau pe britanici să deschidă un al doilea front, atunci problema respectivei atitudini nu putea fi, chipurile, absolut deloc înțeleasă la Moscova, Maiski refuzând să accepte argumentele britanice cu privire la dezavantajele practice ale acelui pas [40]. Problema a fost ridicată, cam în aceiași termeni, și de mai mulți parlamentari britanici, aceștia solicitându-i public lui Eden, la 18 noiembrie 1941, să satisfacă cererea sovietică [41]. Stalin a insistat din nou asupra declarației de război, arătându-se pregătit să acorde doar „un scurt răgaz" în acest sens [42].

Departamentul de Stat american a căutat, după legația română de la Washington, să-i convingă pe englezi de necesitatea de a trata România într-un mod diferit de Germania, politica americanilor fiind anume aceasta, în încercarea de a detașa, prin această abordare, România (dar și Ungaria, și Finlanda) de Germania, lăsându-le acestora o portiță deschisă prin care să poată ieși din îmbrățișările lui Hitler. Americanii considerau această politică față de Finlanda și România a fi „cumpătată" [43], reieșind și din considerentul că în 1939 – 1940, URSS supusese agresiunii acele țări, de la care anexase teritoriile cunoscute. Pe de altă parte, cel puțin în România lui Antonescu, trebuie să spunem că această politică înțeleaptă n-a găsit nici un fel de înțelegere sau receptivitate. În orice caz, în noiembrie 1941, britanicii au ajuns la concluzia că avantajul de a câștiga încredea lui Stalin depășea dezavantajele unei declarații de război celor trei țări care nu aveau nici un mijloc de a dăuna intereselor britanice. La 30 noiembrie 1941, ministrul american la București, M. Gunther înmâna guvernului român o notă ultimativă engleză prin care României i se cerea „încetarea... până la 5 decembrie... a oricărei participări active la ostilități... pe teritoriul Uniunii Republicilor Socialiste Sovietice, aliata Marii Britanii", în caz contrar fiind amenințată cu declarația de război [44, 45]. Americanii au căutat să-i determine pe britanici să nu facă acel pas, dar, transmitea legația României de la Washington, „englezii au explicat guvernului american că au cântărit bine avizul său negativ, dar au ajuns la concluzia că, ținând cont de importanța vitală pentru Anglia a frontului rusesc, dezavantajele declarației de război vor fi larg compensate prin sporul de încredere pe care îl va aduce în raporturile anglo-sovietice [46]. Declarația de război este considerată aici iminentă." Astfel, la 7 decembre 1941 Anglia a făcut acea declarație de război solicitată cu mare insistență de Stalin. Antonescu și-a exprimat public regretul față de declarația de război a Marii Britanii, pe care a considerat-o dovadă a lipsei de înțelegere a situației României, care era nevoită să lupte contra sovieticilor pentru a elibera românii subjugați în 1940. El arăta totuși că era pregătit să accepte provocarea britanică, arătându-se convins că, luptând contra comunismului, lupta pentru aceeași civilizație pe care o reprezentau britanicii [47]. În răspunsul oficial al românilor pe care americanii l-au transmis englezilor la declarația de război a celor din urmă, se arăta că statul român se alăturase Germaniei pentru a se apăra de agresiunea sovietică și a elibera Moldova de Est, Bucovina și ținutul Herța de unde

sovieticii deportaseră, în decursul unui an de ocupație, un număr mare de etnici români, unde sovieticii concentraseră trupe numeroase (30 de divizii de infanterie, 8 divizii de cavalerie, 14 brigăzi motorizate) în vederea pregătirii unei noi agresiuni militare contra României, în legătură cu această din urmă aserțiune, fiind aduse în calitate de dovezi, sau indici, numeroasele acte de agresiune în urma cărora sovieticii au modificat prin forță frontiera româno-sovietică în perioada iunie 1940 și iunie 1941, inclusiv ocupând patru insule pe Dunăre, la fel și încălcările zilnice ale spațiului aerian românesc în intervalul aprilie-iulie 1941. Referitor la continuarea acțiunilor militare peste Nistru, răspunsul român îl justifica prin necesitatea de crearea a unei „zone de securitate” pe acele teritorii unde aviația sovietică bombarda România sau de unde putea apărea riscul unei contraofensive [48].

Vizita lui Eden la Moscova

Revenind la evoluția relațiilor sovieto-britanice, în zilele de 15-22 decembrie 1941 Eden s-a aflat la Moscova în vederea posibilității realizării unor acorduri care să consolideze alianța sovieto-britanică inclusiv în baza reafirmării principiilor Cartei Atlanticului și a celor enunțate în declarația publică a lui Stalin în discursul său din 6 noiembrie cum că URSS (chipurile) nu urmărea anexarea teritoriilor străine, subjugarea altor popoare, sau amestecul în viața internă a altor sate [49, 50]. Însă pe 17 decembrie Stalin l-a chemat la el pe Eden, la miezul nopții, pentru a-i spune cât se poate de clar că ceea ce-l interesa pe el nu se găsea în proiectele de înțelegeri cu care venise acesta în Rusia și că Secretarul britanic de stat trebuia să „recunoască imediat” justețea pretențiilor sovietice asupra teritoriilor finlandeze, românești și ale Țărilor Baltice ocupate de sovietici, ca urmare a înțelegerii sale cu Hitler (arătându-se de acord să păstreze „deschisă” problema Poloniei, după ce, anterior, pe 16 septembrie ceruse ca hotarul polono-sovietic să fie stabilit aproximativ de-a lungul liniei Curzon) și amenințând că nu va semna nici o înțelegere care nu i-ar fi dat satisfacție în aceste privințe [51]. În afară de aceasta, Stalin mai solicita ca britanicii să recunoască „dreptul” sovietic de a impune alianțe obligatorii României și Finlandei și de a stabili baze militare în acele țări susținând „extinderea” hotarelor vestice ale României din contul Ungariei, dar parea fi evident că el nu se referea decât la hotarele existente în acel moment, nu la cele de până la 30 august 1940. În schimbul acestor condiții, la care se mai adăugau și altele: dezintegrarea politică a Germaniei și „ajustări” teritoriale în Balcani, Stalin le propunea britanicilor să susțină ideea stabilirii bazelor militare britanice în țările Europei de Vest, de exemplu în Franța, Belgia, Olanda și Danemarca. Eden nu a contestat, în principiu, pretenția lui Stalin asupra teritoriilor acaparate cu suportul lui Hitler, însă a făcut trimitere la faptul că nu avea autoritatea de a-și da acordul formal într-un sens care ar fi contravenit Cartei Atlanticului și promisiunii pe care Anglia o făcuse SUA de a nu-și lua angajamente în vederea unor modificări teritoriale fără a se fi consultat mai întâi cu Washingtonul, dar și la aceea că nu avea împuterniciri de la guvernul său să recunoască hotarul sovietic de la 22 iunie 1941, mai ales fără a se fi consultat, în prealabil, cu guvernele dominioanelor britanice. El a respins inclusiv și sugestia lui Stalin și Maiski ca acordul britanic asupra hotarului sovietic să fie înscris într-un protocol secret adițional Tratatului sovieto-britanic, în schimb, Eden a propus ca acele subiecte să fie incluse pe agenda viitoarelor tratative anglo-sovieto-americane. Atât aceste argumente, cât și propunerea sa, au fost respinse de Stalin [52, 53, 54, 55] care, de altfel, se poate observa fără nici un fel de exagerare că trata acele probleme cu Eden exact în aceeași manieră în care, cu doar câteva luni mai înainte, le discuta cu von Ribbentrop. De altfel, la proiectele de tratat cu care s-a deplasat Eden la Moscova, Stalin venise cu contra-propunerile sale de tratat, două la număr, care vizau cooperarea pe timp de război și cea postbelică și semnarea lor de către britanici ar fi echivalat cu recunoașterea teritoriilor cucerite de sovietici în 1939 și 1940, iar Stalin îi dovedea lui Eden că negocierile trilaterale anglo-franceze din vara lui 1939 au eșuat anume din cauza refuzului britanic de a recunoaște „dreptul” sovietic de a anexa teritorii după bunul plac al lui Stalin: „Guvernul sovietic este foarte interesat de această chestiune, deoarece în timpul guvernului Chamberlain, în cadrul negocierilor anterioare, acestea au eșuat tocmai în această problemă. Dorim să știm care este poziția actualului guvern britanic cu privire la această chestiune”, poziția despre care Stalin insista că trebuia să fie „axiomatic” în favoarea pretențiilor sovietice [56, 57]. În felul acesta, deplasarea lui Eden la Moscova s-a încheiat fără rezultatul dorit de britanici, dar și fără cel dorit de sovietici [58], în locul unui tratat fiind emis doar un comunicat de presă.

Ca urmare a acelei deplasări, Eden raporta guvernului britanic că, în absența unui acord referitor la frontierele URSS, suspiciunile sovietice aveau să persiste și că ar fi fost indicat ca la un atare acord să se ajungă cât mai repede, având în vedere faptul că, dacă Anglia și URSS ar fi învins Germania, armatele sovietice aveau să ocupe zone întinse din Europa centrală și de răsărit, iar pretențiile sovietice ar fi putut crește, în acele condiții. Principala piedică rămânea, în viziunea lui Eden, problema recunoașterii lichidării de către sovietici a statalității Țărilor Baltice [59], întrucât ea era în cea mai clară contradicție cu principiile Cartei Atlanticului. Eden nota faptul că „pretenția lui Stalin asupra Țărilor Baltice și, într-o mai mică măsură, cererea sa pentru teritoriul finlandez și basarabean poate fi cu greu reconciliată cu principiile stabilite în Carta Atlanticului, unde se afirmă că Aliații nu urmăresc nicio extindere, teritorială sau de altă natură, că nu doresc să vadă schimbări teritoriale care să nu fie în acord cu dorințele liber exprimate ale popoarelor și că doresc să vadă drepturile suverane și autoguvernarea restabilite pentru cei care au fost privați cu forța de ele. Implicit, aceasta [pretenția lui Stalin] intră, de asemenea, în conflict cu dispoziția din Cartă conform căreia Aliații vor respecta dreptul tuturor popoarelor de a alege forma de guvernământ", totuși revenit de la Moscova, Eden a solicitat guvernului britanic să-l autorizeze a-l instrui pe Halifax să-l abordeze pe Roosevelt în vederea discutării unei formule de control sovietic asupra Țărilor Baltice ce ar fi putut fi, totodată, împăcată cumva cu principiile Cartei, însă întreaga chestiune era, ca și în cazul declarației de război, una a cărei importanță era privită de britanici nu sub aspect de principiu, sau de valori fundamentale, ci mai curând – tehnic, reieșind din obligațiunile pe care le aveau ei față de americani, după cum, de altfel, îi arăta destul de deschis Eden lui Stalin la Moscova, sau după cum se arătau pregătiți britanicii a-i declara deschis lui Stalin că, în ce privea frontierele sovietice, „sigur că nu susținem punctul de vedere al României" [60].

În pofida eșecului vizitei lui Eden, Stalin avea dreptate să se declare optimist cu privire la modul în care avea să evolueze atitudinea Angliei, subliniind nu doar aceea că guvernul britanic nu avusese nici o problemă să încheie o alianță contra Germaniei cu Rusia țaristă ce stăpânea Basarabia, Finlanda și jumătate de Polonie, ci și faptul că atitudinea sa optimistă era determinată de considerentul că „evoluția războiului obligă țările noastre să se apropie din ce în ce mai mult. Războiul, totodată, obligă multe națiuni să se debaraseze de prejudecăți și preconcepții, iar relațiile noastre cu siguranță că se vor îmbunătăți" [61]. În acele condiții, problema trebuia să rămână pe agenda discuțiilor guvernului britanic.

Lordul Beaverbrook, reprezentantul Angliei la Conferința de la Moscova din 29 septembrie – 1 octombrie 1941, ale cărui simpatii pentru Stalin sunt consemnate de istoriografie, devenit în februarie 1942 Ministru al producției de război, a insistat în ședința guvernului ca Londra „să întindă Rusiei o mână prietenească și să pecetluiască legătura [anglo-sovietică]" prin acceptarea pretențiilor sovieticilor, întrucât aceștia contribuiseră mai mult la efortul comun de război decât americanii și pentru că, Carta Atlanticului ar fi justificat anexările sovietice din 1941, căci acelea ar fi fost făcute de sovietici de dragul securității, iar Carta făcea referințe la aspecte ce țineau de securitatea internațională. Deși, se recunoștea că pretențiile sovietice erau în cea mai flagrantă contradicție cu principiile Cartei, Eden s-a alăturat acelui demers, arătând că era convingerea sa că fără recunoașterea cuceririlor făcute de sovietici cu acordul lui Hitler, relațiile anglo-sovietice n-ar fi putut evolua în direcția unor înțelegeri vizând pacea postbelică și că era sarcina Angliei să-i împace pe americani și sovietici în acele privințe, potențial prin identificarea unei formule de control sovietic a Țărilor Baltice (de pildă prin baze militare, legislație locală specială care să lase în mâna Moscovei prerogativele de politică externă ș.a.). Părerile în guvernul britanic erau foarte împărțite, unii miniștri subliniind că, dacă Aliații câștigau războiul, sovieticii oricum ar fi ocupat cunoscutele teritorii moldovenești și Țările Baltice, iar puterile occidentale n-ar fi putut să se opună acelei evoluții, motiv pentru care era mai bine ca cerințele sovietice să fie recunoscute mai devreme. Alții subliniau că adoptarea propunerilor de Eden sau Beaverbrook ar fi adus la metode folosite în Primul război mondial și ar fi dăunat cauzei Angliei știrbind și din moralul britanicilor, afară de faptul că nu exista nici o garanție că, dacă britanicii n-ar fi satisfăcut acele pretenții ale sovieticilor, aceștia n-ar fi înaintat imediat altele. Churchill s-a arătat a fi de părerea că respectivele chestiuni puteau fi soluționate doar la conferința de pace, însă oricum americanii trebuiau informați „într-un mod echilibrat", despre solicitarea făcută de Stalin lui Eden în decembrie 1941, iar Cabinetul a decis la 6 februarie 1942 ca Eden să facă, în acel sens, un demers către Roosevelt căruia să-i

fie arătată situația și punctul de vedere britanic asupra ei, împreună cu avantajele, dezavantajele și piedicile în calea satisfacerii pretenției sovietice ca puterile occidentale să recunoască anexările realizate de Stalin în acord cu Hitler [62].

Discuții anglo-sovietice referitoare la Ardeal în prima jumătate a anului 1942

În ceea ce privea România, în particular, și britanicii au discutat foarte serios propunerea făcută de Stalin lui Eden la Moscova, dictatorul sovietic arătându-i ministrului britanic de externe că dorea să transmită un semnal clar României că URSS intenționa să ocupe după război Moldova de Est și Bucovina, dar considera că statul român trebuia să recupereze Ardealul de Nord pierdut în urma Dictatului de la Viena și, foarte interesant, consemnează sursele britanice „aparent și acea parte vestică a Transilvaniei ce aparținuse Ungariei înainte de arbitrajul de la Viena” (deși, din stenogramele tratativelor lui Eden cu Stalin, nu rezultă acea concluzie). Stalin i-a mai dovedit lui Eden că, după război, U.R.S.S. intenționa să impună o alianță României în schimbul unei garanții de securitate contra Ungariei și să mențină baze militare și navale pe teritoriul statului român. Părerile britanicilor au fost foarte împărțite despre cum trebuiau să reacționeze la acele proiecte sovietice, unii diplomați de la Foreign Office fiind de opinia că Anglia nu li se putea alătura întrucât ele contraveneau Cartei Atlanticului și principiilor relațiilor anglo-americane. Politica britanică față de Ungaria și România era până atunci, după cum subliniau chiar britanicii în corespondența lor internă, ca prin acțiuni diplomatice și de propagandă, să adâncească cât puteau de mult ostilitatea reciprocă româno-maghiară cu scopul de a obliga cele două țări să mențină forțe militare cât mai importante de-a lungul hotarului ardelean, astfel încât acestea să nu poată fi folosite contra URSS și englezii estimau că acea tactică a dat roade, mai ales în ce-i privea pe unguri.

Departamentul de sud al Foreign Office și Orme Sargent considerau însă că, dacă URSS era decisă să aplice acea strategie în raport cu România, britanicii oricum nu puteau face nimic pentru a-i împiedica și, reieșind din obiectivele britanice în raport cu România care erau, pe termen scurt, de a provoca ieșirea ei din război, iar pe termen lung – de a păstra o influență acolo, în detrimentul URSS, nu rămânea nimic mai rațional de făcut decât să se asocieze respectivului curs sovietic pentru a căpăta o parte din creditul ce avea să fie câștigat în ochii opiniei publice românești după revenirea Ardealului în componența României. La fel ca și în iulie-august 1940, britanicii însă considerau că asigurările date României în privința Ardealului trebuiau să fie destul de vagi pentru pentru a-i încuraja pe unguri să spere la posibilitatea unei atitudini moderate a Angliei și URSS în acele privințe, pentru a crește șansele materializării unui scenariu în care cele două țări ar fi abandonat lupta contra URSS și „ar fi sărit una la gâtul celeilalte”.

Însă alți diplomați de la Foreign Office considerau că un atare scenariu comporta riscul împingerii Ungariei să se angajeze fără nici o rezervă de partea nemților, în situația în care, până atunci, aceasta de fapt contribuise mult mai puțin decât România la efortul german de câștigare a războiului, dar se pronunțau totuși în favoarea unei promisiuni făcute românilor în sensul realipirii la statul român a acelor teritorii ardelenești locuite de români și intrate în componența Ungariei prin Tratatul de la Trianon, anume reieșind din acel din urmă considerent, în speranța detașării României de nemți pe acea cale. Alți diplomați implicați în respectiva dezbatere considerau că posibilitățile scoaterii fie și doar a României din război prin adoptarea unei linii pro-românești în problema Ardealului erau iluzorii, întrucât existau doar slabe șanse că, la începutul lui 1942, Ungaria sau România ar fi riscat vreo acțiune în urma căreia puteau fi ocupate militar de nemți ca Polonia și Cehoslovacia.

Mai exista, în afară de toate aceste considerente și problema atitudinii guvernelor în exil ale altor țări aliate Angliei, ocupate de nemți, cum erau cele al Cehoslovacia (care cerea revenirea la hotarul pre-Munchen), sau al Poloniei (care pretindea Prusia orientală) și care ar fi ridicat imediat propriile revendicări teritoriale dacă s-ar fi aflat că britanicii „făceau promisiuni teritoriale dușmanilor noștri români”, în situația în care discutarea modificărilor hărții Europei era privită cu mare reticență de americani și, notau aceiași diplomați britanici, era chiar un principiu fundamental al relației transatlantice. Însă părerea opusă sublinia faptul că acel considerent nu era atât de relevant în situația în care, la acea dată, „principalul efort britanic în abordarea președintelui Roosevelt” consta anume în încercarea de a-l convinge despre necesitatea recunoașterii, contrar Cartei Atlanticului, a hotarelor sovietice de la 1941.

Pe de altă parte, britanicii recunoșteau că dacă ar fi făcut careva promisiuni teritoriale României dincolo de Ardealul stăpînit pînă la 30 august 1940, aceasta ar fi însemna să accepte posibilitatea revizuirii tuturor hotarelor din partea centrală și est-europenă și de aceea au renunțat din capul locului la acea idee ca mijloc de „compensare" a pierderii Basarabiei și Bucovinei în favoarea URSS și despre care, între altele, se poate spune că a semănat foarte mult cu acele compensații pe care le-a primit Polonia în vest, pentru că i s-a impus acceptarea pierderii teritoriilor ocupate de sovietici în 1939.

De fapt, britanicii, iar acest lucru îl consemnează corespondența lor internă, le-au sugerat anterior chiar ei sovieticilor să abordeze disidenții români în scopul provocării unei „schisme în societatea românească și care ar fi putut duce la ieșirea României din război" și că făcuseră acel lucru cu conștiința deplină că, pentru a realiza acel obiectiv, sovieticii trebuiau să poată oferi ceva în schimb opoziției lui Antonescu, iar O. Sargent considera că era prea târziu acum să dea înapoi în această privință, cu atât mai mult, cu cât respectiva opoziție din România ar fi fost mult mai dispusă să privească favorabil o atare ofertă de anulare a rezultatelor Dictatului, dacă ea ar fi avut și susținea britanică. Din acest motiv și pentru că adoptarea unei atitudini favorabile Aliaților de unguri el o considera exclusă în orice caz, adjunctul Subsecretarului de stat considera că Marea Britanie trebuia să fie pregătită să se asocieze unei oferte sovietice făcute României în privința Ardealului, dar nu trebuia să preia ea inițiativa în acest sens [63]. În privința acestei regiuni din urmă, britanicii își aminteau de declarațiile lui Churchill și Halifax din 5 septembrie 1940 în legătură cu rezultatele Tratatului de la Craiova și a Dictatului de la Viena, din ambele camere ale parlamentului britanic, cum că „nu intenționăm să recunoaștem nicio schimbare teritorială care are loc în timpul războiului, decât dacă aceasta se desfășoară cu consimțământul liber și bunăvoința tuturor părților implicate" [64]. Reieșind din acele declarații, britanicii constatau că adoptarea poziției sovietice în ce privea Ardealul era cât se poate de naturală. Faptul însă că și Moldova de Răsărit fusese luată de la români, exact prin aceleași metode ca și Ardealul și că, reieșind din aceste „înalte" principii enunțate de Halifax și Churchill, britanicii ar fi trebuit să adopte o atitudine identică în acest caz nici măcar nu este amintit în acele dezbateri ale oficialilor britanici pe marginea problemelor discutate aici, iar aceasta nu era din motivul unei neînțelegeri. Pe 29 iunie 1942, sursele britanice notau că, „în virtutea schimbării circumstanțelor", a fost luată decizia de suspendare a dezbaterii referitoare la poziția pe care britanicii trebuiau să o adopte în privința Ardealului și Basarabiei [65]. Schimbarea de circumstanțe la care se referă sursele britanice are probabil legătură cu faptul că, la 15 mai 1940, Maiski a informat guvernul britanic că cel sovietic „nu dorea, pentru moment, să-l abordeze pe Maniu în privința [viitorului] României" [66].

Tratatul anglo-sovietic de Alianță din 26 mai 1942

Ceea ce a stat cel mai mult în calea recunoașterii de către britanici a cuceririlor făcute de sovietici în tandem cu Hitler era în continuare atitudinea lui Roosevelt care considera și le arăta deschis în februarie 1942 că atitudinea adoptată de britanici în această privință era greu de împăcat cu principiile la care Anglia și S.U.A au subscris semnând Carta Atlanticului, sau, după se exprima Eden, „politica sovietică era imorală, iar cea americană – exagerat de morală, cel puțin în privința altor interese decât cele americane" [67]. Puși în fața acestei dileme, britanicii s-au răsucit în fel și chip pentru a-i influența pe americani să uite, măcar pentru o vreme, de principialitatea principiilor lor, argumentând, de pildă, că anexarea sovietică a țărilor baltice nu era dovada unor porniri agresive și a dorinței de dominare a unor națiuni mai mici, ci o decizie motivată de considerente de securitate. În esență, britanicii au însușit și au promovat, prin aceasta, discursul sovietic. Americanii trebuiau, după britanici, să înțeleagă punctul sovietic de vedere că Stalin nu făcuse altceva decât să recupereze unele „vechi teritorii rusești", iar în privința Cartei Atlanticului – că aceasta nu exista la data ziselor „recuperări" și, mai mult decât atât, zisele „recuperări" avuseseră loc într-o manieră cum se cuvine, adică au fost încheiate prin tratate sau acorduri, cum fusese cel cu Finlanda sau România, sau democratic, în urma unor plebiscite în Țările Baltice [68].

În condițiile războiului, notează istoriografia, Londra punea preț mai mare pe încrederea reciprocă în relațiile sovieto-britanice, decât pe principiile enunțate în Cartă, și de aceea, la 7 martie 1942, Churchill îi scria lui Roosevelt că „principiile Cartei Atlanticului nu trebuie interpretate în așa fel, încât să refuze Rusiei frontierele pe care le-a ocupat atunci când Germania a atacat-o" și i-a cerut președintelui american „să ne

dea mână liberă să semnăm cât mai curând posibil tratatul cu sovieticii” [69]. Roosevelt nu s-a împotrivit, în principiu, tezei sovietice cu privire la necesitatea reanexării teritoriilor străine cucerite în 1940, ci doar „manierei inacceptabile a diplomației secrete, prin care acele cuceriri fuseseră puse la cale” și de aceea propunea că, până la sfârșitul războiului, astfel de acorduri să nu mai fie realizate, ci întreaga chestiune să fie examinată la Conferința de pace [70].

Sovieticii au aflat care era poziția americanilor și, luând act de ea, au insistat ca britanicii să reia tratativele cu ei în privința recunoașterii de către Londra a hotarelor sovietice agreate anterior de Stalin cu Hitler. Guvernul britanic s-a declarat de acord cu solicitarea sovietică, având doar grijă de a face tot ce putea ca să fie cât mai transparent în relația sa cu Washingtonul pentru ca americanii să nu se simtă trași pe sfoară și să nu afișeze public unele semne de divergență în acest sens [71]. În consecință, Roosevelt a fost informat că Anglia, ca putere europeană, era interesată de păstrarea unor relații cât mai apropriate cu URSS, atât în interesul efortului comun de război, cât și în vederea aranjamentelor postbelice și că, reieșind din acel considerent, era pregătită să intre în negocieri separate cu Stalin în vederea semnării unui tratat prin care să „recunoască implicit pretențiile sovietice referitoare la hotarul din 1940 (cu excepția segmentului polonez)”, chiar dacă, britanicii admiteau, că acel hotar fusese obținut prin metodele cunoscute, implementate și agreate de și cu Hitler [72]. Astfel, în martie, britanicii au decis semnarea unui tratat de alianță sovieto-britanic a cărui bază ar fi fost recunoașterea anexărilor sovietice din 1939 – 1940, indiferent de care ar fi fost poziția americană în acest sens.

Ciorna tratatului a fost concepută de britanici în aprilie 1942 și, inițial, ea stipula necesitatea revenirii la hotarul sovietic din 22 iunie 1941 [73]. Sovieticii le-au propus din nou britanicilor, la 5 mai 1942, adăugarea unui protocol secret în spiritul celui din 23 august 1939, prin care, de data aceasta, Angliei i se cerea să recunoască dreptul Uniunii Sovietice de a dicta politica externă a României și Finlandei (prin acorduri obligatorii de asistență mutuală prin care, oricât n-ar suna de straniu, sovieticii chipurile garantau „independența” României și a Finlandei), iar sovieticii se ofereau să recunoască aceeași prerogativă pentru britanici în ce privea Belgia și Olanda. În pofida faptului că Maiski sublinia că URSS trebuia să insiste ca un atare protocol, secret sau public, să fie parte a viitorului tratat sovieto-britanic, Eden l-a refuzat cu mențiunea că el se afla angajat într-un „efort disperat de a ajunge la un acord cu sovieticii, în situația în care aceștia ridicau invariabil, cu ocazia fiecărei discuții, prețul cerut [de altfel ca și în iulie-august 1939 – M. Ț.]”.

În treacăt, aici mai poate fi menționat faptul că în raport cu România, la fel ca și în raport cu celelalte țări central și est-europene, britanicii au urmărit pentru un timp, în acea perioadă, ideea de a le convinge după război să se unească în confederații politice – reieșind din raționamentul necesității asigurării existenței pe continent a unor entități suficient de puternice în vederea menținerii unui echilibru strategic la nivel european și dorind ca această idee să fie stipulată și în viitorul tratat cu sovieticii. În acel sens, Eden sublinia că – în lipsa unei atare prevederi, tratatul avea să fie privit ca pe o dovadă a justeței percepției deja pe atunci foarte puternice la nivel internațional cum că britanicii erau pregătiți să supună dominației sovietice țările și națiunile mici din Europa; inițial, aceștia din urmă nu au obiectat, dar apoi, pe măsură ce au izbutit, pe rând, să smulgă britanicilor din ce în ce mai multe concesiuni asupra viitorului organizării Europei postbelice, s-au răzgândit din motive evidente [74].

Ca urmare a deciziei guvernului britanic de a recunoaște tacit, dar suficient de limpede, cuceririle făcute de Stalin în acord cu Hitler, în ședința guvernului britanic din 29 iunie 1942, a fost luată hotărârea de a renunța la un semn evident al recunoașterii publice a independenței țărilor baltice, guvernul hotărând ștergerea numelui miniștrilor plenipotențiari ai celor trei țări de pe lista diplomatică și inserarea lor într-o anexă [75].

Pe de altă parte și până la urmă, tratatul semnat pe 26 mai 1942, la Londra, de Eden și Molotov, a fost unul de asistență mutuală pe 20 de ani și nu unul politico-militar – cum se anticipa inițial, iar el nu menționa recunoașterea britanică a anexărilor teritoriale sovietice ca urmare a pactului Ribbentrop-Molotov și nici problema hotarelor sovietice. Eșecul de a semna cu sovieticii un tratat care să recunoască anexările teritoriilor baltice, românești și finlandeze în pofida disponibilității britanice în acel sens ține de faptul că, la fel ca de fiecare dată, sovieticii nu s-au mulțumit doar cu atât. Proiectul de tratat dorit a eșuat din cauza faptului că sovieticii și britanicii nu putuseră agrea o formulă prin care, „în legătură cu problema frontierei sale cu

URSS, interesele Poloniei ar fi putut fi salvgardate în cadrul Tratatului Politic" [76]; pentru că Molotov a refuzat să accepte condiția lui Roosevelt ca pentru a recunoaște cuceririle făcute de sovietici cu susținerea lui Hitler în 1939 și 1940, regimul de la Moscova trebuia să permită emigrarea, inclusiv de pe teritoriile moldovenești ocupate, a tuturor celor care nu doreau să trăiască în URSS; pentru că sovieticii insistau în continuare asupra necesității inserării unui protocolul adițional secret referitor la Finlanda și România în sensul menționat mai devreme; pentru că sovieticii refuzau să adere la ideea britanică în privința înființării, pe baza statelor naționale central și est-europene, a confederației sau confederațiilor politice amintite [77] și pentru că britanicii doreau să poată păstra imaginea unei puteri care „în ce privea acordurile postbelice, ar fi cooperat și cu alți membri ai Națiunilor Unite" [78, 79].

Concluzii și ce a mai urmat până la sfârșitul războiului

În orice caz, ceea ce au făcut britanicii tacit în prima jumătate a lui 1942 a fost anume acel pas pe care au refuzat să-l facă în vara și toamna lui 1938, în contextul discuțiilor referitoare la posibilitatea sprijinirii sovietice a Cehoslovaciei, și apoi în vara anului 1939, în contextul tratativelor trilaterale de la Moscova, ocazii cu care ei au refuzat să recunoască sovieticilor „dreptul" de a tratata Europa de est ca o sferă exclusivă intereselor lor precum și „dreptul" de a anexa, după bunul lor plac, teritorii și popoare din acea sferă exclusivă de interese. Sursele documentare din a doua jumătate a lui 1940 demonstrează că, deja de pe atunci, în contextul căderii Franței, britanicii s-au răzgândit, în principiu, asupra acelei chestiuni și ar fi fost pregătiți să adopte metodele sovietice și germane de politică externă și să recunoască sovieticilor „dreptul" discutat, cu condiția ca aceștia din urmă să se îndepărteze de Germania. Faptul că, totuși, sovieticii n-au acceptat avansurile britanice de la acea dată nu a fost decât o reflecție a realității că Anglia nu era în măsură să pună astfel de condiții în situația în care pentru sovietici, relațiile cu Germania și implicit recunoașterea de către nemți a „dreptului" discutat, valora mai decât ceea ce ofereau britanicii, având în vedere potențialele riscuri pe care deteriorarea relațiilor sovieto-germane le presupunea pentru URSS și care erau incomparabil mai semnificative decât riscurile înrăutățirii și așa proastelor relații sovieto-britanice. Ajunși aliați cu sovieticii în virtutea împrejurărilor, prinși între aceștia și americani, politica externă a cărora începea să capete contururi din ce în ce mai evidente și nu tocmai favorabile Imperiului Britanic, britanicii au crezut, în acel context marcat în mod vizibil de începutul declinului lor ca putere de prim rang, că-și puteau păstra atât respectivul statut, cât și imperiul, balansând între Washington și Moscova prin aderarea, cel puțin parțială, la metodele politicii externe sovietice și germane.

Reieșind din acele considerente Eden propunea, în octombrie 1943, să fie reluat efortul, abandonat în mai 1942, de convingere a americanilor să se ralieze la punctul lor de vedere în ce privea hotarele sovietice. Nu ar trebui să inducă pe nimeni în eroare mențiunea făcută de Eden în acel context cum că „nu poate fi nici vorbă de încheierea vreunui acord scris cu sovieticii în privința oricărei pretenții ce le aparținea referitoare la frontieră", deoarece tot el menționa că „deși nu propunem să revenim asupra deciziei noastre de a nu recunoaște nici o schimbare teritorială făcută pe timp de război", înțelegerea tacită rămânea aceeași și anume că „atunci când va veni momentul, guvernul Maiestății sale nu va ridica nici o obiecție în raport cu pretenția sovieticilor de a reveni la hotarele din 1941 și cu pretențiile teritoriale sovietice față de Finlanda Țările Baltice și România". Mai mult decât atât, Eden sublinia și faptul că Anglia era pregătită să examineze, la conferința de pace, solicitarea sovietică de a dicta politica externă a Finlandei și României prin intermediul unor tratate de alianță obligatorii [80]. Nu este nevoie de nici o încordare pentru a putea discerne că, dacă nu litera, atunci spiritul înțelegerilor anglo-sovietice din această perioadă nu se deosebeau esențial de cele sovieto-germane din 1939-1940, mai ales sub aspectul însemnătății lor pentru națiunile vizate. Probabil că singura deosebire esențială, dar nu principială, ar putea fi explicată prin faptul că, spre deosebire de nemți care chiar aveau un cuvânt cât se poate de greu de spus în afacerile centrale și est-europene în 1939 și 1940, englezii n-au putut nici pe departe pretinde la aceeași greutate în anii imediat următori.

Concluzia respectivă este sprijinită în continuare și de constatarea că, încă și mai înainte de cunoscutul acord de procentaj de la Moscova, din octombrie 1944, Eden își informa colegii de guvern la 18 mai 1944 că „le spusese recent rușilor că, dacă doresc să le permitem să preia conducerea în România, ei ar trebui ar trebui să fie pregătiți să facă același lucru, permițând guvernului Majestății Sale să facă la fel în Grecia", ca

și cum sovieticii ar fi avut nevoie, la acea dată, de permisiunea Maiestății Sale pentru „a prelua conducerea în România”. În orice caz, Gusev, noul ambasador sovietic la Londra, a binevoit să-l informeze oficial pe Eden că sovieticii erau de acord ca „Guvernul Maiestății Sale să facă jocurile în Grecia”, iar Secretarul de stat le declara colegilor săi de cabinet că era sigur că SUA nu vor ridica nici un fel de piedici în fața acelui acord, declarație notată „cu satisfacție” de aceștia [81]. Churchill a confirmat și el guvernului britanic, la 13 iunie 1944, că Roosevelt era de acord cu „divizarea responsabilităților” propusă de Londra și agreată de Moscova [82].

În orice caz, faptul că britanicii nu mai puteau, la acea dată, juca niciun rol decisiv în privința viitorului României își găsește ilustrarea în constatarea că ei nu vedeau altă opțiune decât a adera întru totul la poziția sovietică, exprimată la începutul lui aprilie în termenii de armistițiu propuși României, referitor la problema Moldovei de est și a Ardealului, Churchill neavând nimic altceva de adăugat în acea privință decât să-i ceară lui Molotov să fie de acord a preciza că acele aranjamente trebuiau confirmate la Conferința de Pace [83], întrucât, după cum avea să recunoască Eden la începutul lui 1945, „în practică, nu avem nici o putere de influență asupra evenimentelor din România” [84]. În particular însă, britanicii erau de părerea că trebuia analizată posibilitatea ca o parte din Ardeal să revină ungurilor, în virtutea prezenței numeroase a etnicilor maghiari în acea regiune, Eden notând, în septembrie 1944, că problema ar fi trebuit examinată la Conferința de pace, perspectivă care până la urmă și-a făcut loc în punctul 19 al Convenției de armistițiu semnată cu România. Poate fi reținut aici faptul, de altfel notat și de britanici că, în ce privea Ardealul, Anglia a avut, după 1941, o poziția mai defavorabilă României decât URSS, intenția căreia în raport cu România [85], consemnată mai ales în documentele britanice din 1941 – 1942 și ce notau cele exprimate în acest sens de Stalin, Molotov, Maiski ș.a., era de a-i impune controlul asupra politicii sale externe printr-o alianță obligatorie ce ar fi stipulat prezența militară sovietică pe teritoriul statului român și chipurile ar fi garantat independența acestuia și integritatea teritorială în raport cu orice viitoare pretenții ungurești. Pe de altă parte, britanicii au insistat ca textul convenției de armistițiu cu România să includă referințe la independența și suveranitatea statului român, referințe pe care sovieticii ar fi dorit să le omită [86].

Referințe bibliografice:

1. Cripps către Halifax. Nr. 591 din 8 august 1940, T.N.A., F.O. 418, d. 177 (nepaginat).
2. Cripps către Foreign Office. Nr. 90 și 91 din 2 februarie 1941, precum și adnotările lui Maclean (4 feburarie), Collier (5 februarie), Sargent (6 februarie), Cadogan (7 februarie), Eden (7 februarie) și Butler (14 februarie), T.N.A., F.O. 371, d. 29464, f. 74-80.
3. Ibidem, Eden către Halifax. Nr. 111 din 9 februarie 1941, f. 81-82.
4. Extract from Cabinet Conclusions 42(41) din 21 aprilie 1941, T.N.A., F.O. 371, d. 29465, f. 46.
5. Ibidem, Minuta lui Churchill. M.461/1 din 28 aprilie 1941.
6. Cripps către Foreign Office. Nr. 810 din 17 iulie 1941, T.N.A., F.O. 371, d. 29487, f. 46. Visit to Black Sea area in connection with the bombing of Roumanian oil targets by Russian Fleet Air Arm (Berthoud), T.N.A., F.O. 371, d. 29489, f. 68-70.
7. Ibidem, Misiunea militară britanică către War Office. MIL. 352 cipher 11/8 din 11 august 1941, f. 118.
8. Cripps către Foreign Office. Nr. 900 din 2 august 1941, T.N.A., F.O. 371, d. 29488, f. 188.
9. Ibidem, O. Sargent (Adjunctul subsecretarului de stat pentru afaceri externe) către Ismay (secretarul Comitetului imperial pentru apărare), 6 august 1941, f. 8;
10. Ibidem, Misiunea militară britanică la Moscova către War Office. Nr. MIL.352 cipher 11/8 din 10 august 1941, f. 119.
11. Ibidem , Șefii de stat major către misiunea militară la Moscova. Nr. J.I.C. 53 din 13 august 1941, f. 120;
12. Ibidem, Ismay către Sargent, 16 august 1941, f. 144.
13. Cripps către Foreign Office. Nr. 753 din 8 iulie 1941, T.N.A., F.O. 371, d. 29467, f. 19.
14. Ibidem, Minuta lui O. Sargent din 9 iulie 1941, f. 24.
15. Ibidem, Ciorna mesajului lui Churchill către Stalin, 9 iulie 1941, f. 64-65.
16. Cripps către Eden. Nr. 973 din 14 august 1941, T.N.A. F.O. 371, d. 29489, f. 134.

17. Primele trei puncte ale Cartei sunt în mod special relevante pentru obiectul studiului de față: „În primul rând, țările lor [Anglia și SUA] nu urmăresc nicio mărire, teritorială sau de altă natură; În al doilea rând, nu doresc să vadă schimbări teritoriale care să nu fie în acord cu dorințele liber exprimate ale popoarelor în cauză; În al treilea rând, ele [Anglia și SUA] respectă dreptul tuturor popoarelor de a alege forma de guvernare sub care vor trăi și doresc să vadă drepturile suverane și autoguvernarea restaurate pentru cei care au fost privați cu forța de acestea”.
18. Eden către Cripps. Nr. 216 din 16 august 1941, T.N.A. F.O. 371, d. 29489, f. 149.
19. Extract from War Cabinet Conclussions 102 (41) din 13 October 1941, T.N.A., F.O. 371, d. 29467, f. 83.
20. Ibidem, Eden către Cripps. Nr. 286 din 17 octombrie 1941, f. 96.
21. Ibidem, Eden către Cripps. Nr. 290 din 21 octombrie 1941, f. 120.
22. Minuta lui E.O. Coote (Northern Department), T.N.A., F.O. 371, d. 29471, f. 131.
23. Eden către Cripps. Nr. 297 din 21 octombrie 1941, T.N.A., F.O. 371, d. 29467, f. 148.
24. From Dominions Office to the Governments of Canada Commonwealth, of Australia, New Zealand , and to the United Kingdom High Commissioner in the Union of South Africa, sent 11 P.M. 27th October , 1941, T.N.A., F.O. 371, d. 29470, f. 9-11.
25. The question whether we should declare war on Finland , Hungary and Romania. Memorandum by the Secretary of State for Foreign Affairs, 13 septembrie 1941, T.N.A., CAB 66/18 Original Reference 178 (41)-227 (41), 1941 24 Jul-21 Sep , f. 211-212.
26. Declaration of War on Finland , Hungary and Roumania . Memorandum by the Secretary of State for Foreign Affairs, 23 octombrie 1931,T.N.A., CAB 66/19 Original Reference 228 (41)-278 (41), 1941 20 Sep-20 Nov, f. 109-110.
27. Răspunsurile Australiei (nr. 708 din 31 octombrie), Noii Zeelande (nr. 451 din 30 octombrie), Africii de Sud (nr. 1310 din 29 octombrie), Canadei (nr. 225 și 226 din 31 octombrie), T.N.A., F.O. 371, d. 29467, f. 1-8.
28. Ibidem , Eden către Cripps, Nr. 306 din 31 octombrie 1941, f. 55.
29. Stalin către Churchil în Foreign Office către Kuibyshev. Nr. 74 și 81 din 4 noiembrie 1941, T.N.A., F.O. 371, d. 29471, f. 77, 81.
30. Ibidem, Eden către Cripps. Nr. 309 din 4 noiembrie 1941, f. 99.
31. Record of a conversation between Mr. Eden and the Soviet Ambassador , Nov. 12th, 1941, T.N.A., F.O. 371, d. 29470, f. 28-31.
32. T.N.A., F.O. 371, d. 29472, f. 5.
33. „Daily Mail”, „Daily Telegraph” și „Machester Guardian” din 1 noiembrie 1941.
34. „Times” din 4, 5 și 6 noiembrie 1941.
35. Cripps către Foreign Office. Nr. 136 din 12 noiembrie 1941, T.N.A., F.O. 371, d. 29471, f. 10-11.
36. Ibidem, Cripps către Foreign Office, (personal and secret). Nr. 98 din 12 noiembrie 1941, f. 43-44.
37. Ibidem, Churchill către Cripps, 15 noiembrie 1941. Nr. N6576/29/G, f. 52-53.
38. Ibidem, Eden către Cripps. Nr. 159 din 17 noiembrie 1941, f. 56.
39. Ibidem, Cripps către Foreign Office. Nr. 109 din 15 noiembrie 1941, f. 83-85.
40. Ibidem, Eden către Cripps. Nr. 321 din 19 noiembrie 1941, f. 120.
41. Ibidem, Parliamentary question (Mr. Wegwood), 18 noiembrie 1941, f. 127-134.
42. Stalin către Churchill, 23 noiembrie 1941. Nr. N68886C, T.N.A., F.O. 371, d. 29472, f. 59.
43. Coste către M.A.S., 25 noiembrie 1941, în Arhivele M.A.E., fond 71/1920-1944, SUA relații cu România. 1941, vol. 41, f. 160.
44. Ibidem, Legațiunea Statelor Unite ale Americii, Traducere [a notei britanice – M.Ț.]. Nr. 819, 30 noiembrie 1941, f. 161.
45. Quilan, Paul, D., Ciocnire deasupra României. Politica anglo-americană față de România (1938-1947). Iași, 1995, p.69.
46. Coste către M.A.S., 1 decembrie 1941, în Arhivele M.A.E., fond 71/1920-1944, SUA relații cu România. 1941, vol. 41, f. 167.
47. DELETANT, D. *Hitler's forgotten ally. Ion Antonescu and his regime, Romania 1940-1944*, 2006, p. 91-95.
48. Declaration of War by His Majesty's Government against Roumania, 31 decembrie 1941 [R 20/19/37], T.N.A., F.O. 371, d. 33255, f. 5.

49. Stalin declara, la 6 noiembrie 1941, referitor la scopurile sovietice în război: „...Spre deosebire de Germania hitleristă, Uniunea Sovietică și aliații săi duc un război de eliberare, un război drept, cu scopul de a elibera popoarele înrobite din Europa și URSS de tirania lui Hitler. De aceea, toți oamenii cinstiți trebuie să sprijine armatele URSS, ale Marii Britanii și ale celorlalți aliați, ca armate de eliberare. Nu avem și nu putem avea obiective de război precum cucerirea de teritorii străine și subjugarea popoarelor străine, fie că este vorba de popoarele și teritoriile din Europa sau de popoarele și teritoriile din Asia. Primul nostru obiectiv este să ne eliberăm teritoriile și popoarele de sub jugul germano-fascist. Nu avem și nu putem avea niciun scop de război, cum ar fi acela de a ne impune voința și regimul nostru asupra națiunilor slave sau a altor națiuni înrobite din Europa, care așteaptă ajutorul nostru. Scopul nostru este să ajutăm aceste națiuni în lupta lor pentru eliberare împotriva tiraniei lui Hitler și apoi să le lăsăm în deplină libertate să-și organizeze viața pe pământurile lor așa cum cred de cuviință. Fără ametesc în afacerile interne ale altor națiuni!”
50. War Cabinet, Forthcoming discussions with the Soviet Government, T.N.A., F.O. 371, d. 29472, f. 25-25A.
51. Ibidem, f. Eden (de la Moscova) către Foreign Office. Nr. 22 special, din 18 decembrie 1941.
52. M. Eden’s visit to Moscow. 5 ianuarie 1942, T.N.A., CAB 66/20 Original Reference 279 (41)-308 (41) and 1 (42)-20 (42), 1941 20 Nov-1942 17 Jan, f. 196-197.
53. Ibidem, Memorandum by the Secretary of State on Conversation with M. Stalin, 16-20 December 1941, f. 197.
54. Ibidem, Record of an Interview Between the Foreign Secretary and M. Stalin, December 16, 1941, at 7 p.m, f. 200-204.
55. Eden către Foreign Office. Nr. 24 special din 18 decembrie 1941, T.N.A., F.O. 371, d. 29472, f. 86.
56. Record of a Meeting Between the Foreign Secretary and M. Stalin on the Night of December 17, 1941, Midnight , T.N.A., CAB 66/20 Original Reference 279 (41)-308 (41) and 1 (42)-20 (42), 1941, 20 Nov-1942 17 Jan, f. 204.
57. Ibidem, Record of a Meeting Between the Foreign Secretary and M. Stalin on December 18, 1941, at 7 p.m., f. 207-209.
58. Eden către Foreign Office. Nr. 33 special din 21 decembrie 1941, T.N.A., F.O. 371, d. 29472, f. 86.
59. W.M. (42) 1st Conclusions . Minute 4, 1 ianuarie 1942, T.N.A., CAB 65/29 Original Reference (42) 1-(42) 39 Annexes , 1942 1 Jan-31 Mar, f. 3-5.
60. Policy towards Russia . Memorandum by the Secretary of State for Foreign Affairs, 28 ianuarie 1942, T.N.A., CAB 66/20 Original Reference 279 (41)-308 (41) and 1 (42)-20 (42), 1941, 20 Nov-1942 17 Jan, f. 180.
61. Record of a Meeting Between the Foreign Secretary and M. Stalin on December 20, 1941, at 7 p.m., T.N.A., CAB 66/20 Original Reference 279 (41)-308 (41) and 1 (42)-20 (42), 1941, 20 Nov-1942 17 Jan, f. 210.
62. Ibidem, W.M. (42) 17th Conclusions . Minute 5, 16 februarie 1942, f. 36-39.
63. P. Dixon, Policy to be adopted towards Roumania in the light of the offers the Soviet Government are likely to make her, 30 martie 1942 și adnotările la aceasta ale lui: F. K. Roberts (31 martie 1942), R. M. Makins (2 aprilie 1942), Dixon (2 aprilie 1942), Sargent (3 aprilie 1942), T.N.A., F.O 371, d. 33255, f. 23-30.
64. Ibidem, P. Dixon, Translvania, 5 aprilie 942, f. 31.
65. Minuta lui Dixon din 29 iunie 1942, T.N.A., F.O 371, d. 33255, f. 25.
66. Possible Soviet Government contact with M. Maniu (Memorandum which miht be handed to M. Molotov), T.N.A., F.O 371, d. 33256, f. 109-111.
67. Policy towards Russia. Memorandum by the Secretary of State for Foreign Affairs, 28 iauarie 1942, T.N.A., CAB 66/20 Original Reference 279 (41)-308 (41) and 1 (42)-20 (42), 1941 20 Nov-1942 17 Jan, f. 179.
68. Foreign Office către ambasada britanică la Washington. Nr. 1306 din 26 februarie 1942, T.N.A., CAB 65/25 Original Reference (42) 1-(42) 39, 1942 1 Jan-31 Mar, f. 103-104.
69. Česlovas Laurinavičius, The background to the Anglo-Soviet treaty of 1942: the problem of compromise solutions for Lithuania (the Baltic States). În: „*Lithuanian Historical Studies*”, Nr. 26, 2022, p. 112.
70. Ibidem, p. 113-114.
71. W.M. (42), 37th Conclusions, 25 martie 1942, CAB 65/29 Original Reference (42) 1-(42) 39 Annexes, 1942 1 Jan-31 Mar, f. 56-57.
72. Ibidem, Foreign Office către ambasada britanică la Washington. Nr. 1960 și 1961 din 26 martie 1942, f. 58-60.
73. Jacqueline Helen Dooley, The Northern Department of the British Foreign Office and the Soviet Union, 1939-1942, PhD Thesis, University of Leeds, 2014, p. 234-235, 257, 262, 304-306.

74. Eden către C. Kerr (Ambasadorul britanic la Moscova). Nr. 135 din 5 mai 1942, T.N.A, CAB 66/24 Original Reference 171 (42)-220 (42), 1942, 20 Apr-10 Jun, f. 99-100.
75. War Cabinet 83(42), 29 iunie 1942, T.N.A., CAB 65/26 Original Reference (42) 40-(42) 84, 1942, 2 Apr-30 Jun, f. 140-152.
76. W.M. (42) 66th Conclusions, 25 mai 1942, CAB 65/30 Original Reference (42) 43-(42) 84 Annexes, 1942, 7 Apr-29 June, f. 56. Ibidem, W.M. (42) 67th Conclusions, 25 mai 1942, f. 60.
77. Ideea confederațiilor din care ar fi trebuit să facă parte și România avea să fie reluată de Churchill la Teheran, dar Stalin a respins-o din nou, invocând percepția sa că atare confederații ar fi putut prezenta, în viitor, un avantaj pentru nemți: Record of a Conversation at the Soviet Embassy, Tehran, on 1st December 1943, în T.N.A., CAB 66/45 Original Reference 1 (44)-50 (44), 1944 3 Jan-25 Jan, f. 39.
78. USSR Memorandum by the Secretary of State for Foreign Affairs, 18 mai 1942, CAB 66/24 Original Reference 171 (42)-220 (42), 1942, 20 Apr-10 Jun, f. 21.
79. Ibidem, Memorandumul lui Eden despre conversația cu Molotov de la Londra din 25 mai 1942, f. 230; Ibidem, Draft Protocol regarding Finland and Roumania, f. 231.
80. Western Frontiers of the USSR Memorandum by the State Secretary for Foreign Affairs, 5 octombrie 1941, T.N.A., CAB 66/41 Original Reference 401 (43)-450 (43), 1943, 16 Sep-11 Oct, f. 1470148.
81. War Cabinet 65(44), 18 mai 1944. In: T.N.A., CAB 65/42 Original Reference (44) 43-(44) 84, 1944, 3 Apr-29 Jun (PDF, 47.155 MB), f. 76-77.
82. Ibidem, War Cabinet 76(44), 13 iunie 1944, f. 123.
83. W.M. (44) 47th Conclusions. Minute 2, T.N.A., CAB 65/42 Original Reference (44) 43-(44) 84, 1944, 3 Apr-29 Jun (PDF, 47.155 MB), f. 8-9.
84. W.M. (45) 7th Conclusions. Minute 4. In: T.N.A., CAB 65/51 Original Reference (45) 1-(45) 37, 1945, 2 Jan-28 Mar, f. 29-30.
85. Armistice terms for Hungary. Memorandum by the Secretary of State for foreign affairs, 4 septembrie 1944, T.N.A., CAB 66/54 Original Reference 451 (44)-500 (44), 1944, 18 Aug-5 Sep, f. 187.
86. Ibidem, Eden către Kerr. Nr. 198 din 3 septembrie 1944, f. 178-179.

Date despre autor:
Mihai ȚURCANU, doctor în istorie, cercetător științific coordonator, Institutul de Istorie al USM.
ORCID: 0009-0007-5-33-127X
E-mail: mihai.turcanu@protonmail.com

Prezentat: 02.09.2025